

CRITICA LITERARĂ DIN BASARABIA POSTSOVIETICĂ: NUCLEE ACTIVE

Oxana GHERMAN

Doctor în filologie

E-mail: oxana.gherman@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7366-2599>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM,
<https://ror.org/0475kvb92> (Chișinău)

LITERARY CRITICISM FROM POST-SOVIET BESSARABIA: ACTIVE CORES

Critica din Basarabia: câteva nuclee active

Există mai multe impedimente și riscuri în orice demers de istorie sau de critică a criticii, dificultăți ce țin de documentare, verificare și validare, ierarhizare a titlurilor/numelor, esențializare a schimbărilor produse în unul sau mai multe segmente temporale și/sau areale culturale, riscuri pe care cercetătoarea Natalia Hariton și le-a asumat. Cartea *Continuitate și ruptură în critica românească din Basarabia. 1985-2010* (Junimea, 2024) propune o revizuire a procesului metaliterar din spațiul pruto-nistean prin actualizarea analitică a scrierilor unor critici literari de referință, care au avut o contribuție determinantă în domeniu, în primele decenii postsovietice. Axa conceptuală a acestei abordări diacronice/revizioniste o formează raportul continuitate-discontinuitate. Termenii sunt tratați interdisciplinar în partea introductivă, definiți prin juxtapunerea și confruntarea perspectivelor pe care le oferă științele exacte și cele umaniste.

Atât continuitatea, presupunând evoluția graduală prin conformism și perpetuare a tradiției, cât și ruptura – o condiție *sine qua non* a inovației, a saltului pe o altă

treaptă, asigură progresul unui sistem. Aceste două elemente ale morfologiei schimbării, disociate și studiate scrupulos, în întreaga complexitate de fenomene, faze, tendințe, manifestări, determină formularea concluziei că „certificarea rupturii, pe de o parte, și menținerea continuității, pe de altă parte, nu sunt decât două mecanisme prin care se poate asigura istoricitatea unui sistem și deci valoarea acestuia” (p. 25). În jurul binomului conceptual anunțat se polarizează multe alte noțiuni corelative (tradiție-inovație, imitație/afinitate și respingere a moștenirii culturale/conflict generațional etc.), pe marginea cărora s-a polemizat în teoriile și în istoriile literare de-a lungul timpului. Considerând exegeza un gen al interogațiilor, autoarea justifică atitudinea suspicioasă a succesorilor modernității în raport cu lucrările canonice și necesitatea unor revizui periodice a scărilor de valori.

În cercetarea criticii literare din Basarabia postsovietică, accentul cade pe etapele tranziției de la modernitate la postmodernism, într-un spațiu sociocultural în care discrepanțele și nexurile dintre fenomenele literare ilustrează „logica dinamică a contradictoriului” (N. Hariton). Se observă o revenire constantă, în istoria criticii, la problema raportului dintre fondul tradițional și elementele înnoitoare în literatura română, pe linia arhicunoscutelor teorii ale formei fără fond (T. Maiorescu), sincronismului și mutației valorilor estetice (E. Lovinescu), specificului național (G. Ibrăileanu, G. Călinescu), protocronismului (E. Papu), „complexelor” literaturii române (M. Martin) etc. Dacă critica literară românească urmează anumite modele occidentale în vederea sincronizării, orientările literaților din Basarabia anilor '80 converg în direcția reintegrării în arealul general-românesc prin deschiderea unor platforme de dialog cultural.

Problema revenirii la o evaluare critică axată pe principii estetice este elucidată printr-un excurs în istoria criticii proletcultismului și realismului socialist din Basarabia de până la prăbușirea URSS, în contextul căreia este prejudiciată iremediabil autoritatea critică, în șirul tristelor exemple înscriindu-se mai multe nume (atrase în jocul compromisurilor cu puterea) ca I. Canna, I.D. Ciobanu, I. Cutcovețchi, R. Portnoi, V. Coroban, H. Corbu, N. Corlăteanu, M. Dolgan („criticul cu cele mai multe titluri dedicate realismului socialist în literatura sovietică moldovenească” (p. 70)), V. Senic („unul dintre cei mai iscusiți artizani ai stilisticii patosului critic de tip partinic” (p. 71)) ș.a. Evoluția criticii literare, în circumstanțele în care exegeza se concentra preponderent asupra lucrărilor literare ce corespundeau programului propagandistic, presupunea „orice exercițiu de deviere de la ideologemele criticii de partid fie prin cultivarea unui discurs erudit, fie prin refugiul pe crestele metaforelor critice” (p. 74). Se evidențiază totuși efortul de a se menține pe linia abordărilor estetice și de a schimba astfel „fizionomia exegezei autohtone”, al unor critici ca Vasile Coroban și Mihai Cimpoi. Voința de ruptură se face însă simțită la mijlocul anilor '80, prin volumele de poezie și cronicile de întâmpinare în care, afirmă autoarea, se „va aplica tot mai sigur criteriul valoric în acțiunile de reevaluare întreprinse de acum încolo” (p. 116).

În partea a doua a studiului, căutând „semnele devenirii” criticii basarabene în postcomunism, Natalia Hariton remarcă emanciparea discursului metaliterar, spiritul polemic, ironic, ludic, deschiderile intertextuale, elementele livrești. La criteriile de erudiție și rigoare răspund textele semnate de Vasile Gârneț, Vitalie Ciobanu, Emilian Galaicu-Păun, Nicolae Leahu. Critica basarabească optzecistă își stabilește cel puțin trei direcții (tematice și metodologice) prioritare: imperativul sincronizării, reabilitarea spiritului critic și legitimarea postmodernismului în calitate de paradigmă dominantă. Se pune problema revizuirilor axiologice. Cu un demers critic individualizat se afirmă câteva nume: Andrei Țurcanu, Eugen Simion, Vitalie Ciobanu, Emilian Galaicu-Păun, Nicolae Leahu și Lucia Țurcanu, activitatea cărora este analizată în alte capitole.

Critica lui Andrei Țurcanu se remarcă, după cum va demonstra autoarea, prin intransigență și nerv polemic, spirit combativ, argumentație riguroasă, dar și prin „efortul de repunere a esteticului în drepturile sale prin eliberarea literaturii autohtone de protocronismele liricizante” (p. 142). Congenerul său, Eugen Lungu („criticul-instituție”, așa cum îl supranumește cercetătoarea), interesat cu precădere de fenomenul postmodernist, „dezvăluie un model de exigență, ceea ce echilibrează deschiderea față de nou-veniți cu o doză de scepticism moderat”, „ignorează declarativismul gratuit și caută gesturi asumate” (p. 145) din partea tinerilor debutanți. Discernământul, atenția pentru erorile și injustițiile criticii, relevanța bilanțurilor exegetice și valabilitatea selecției, erudiția („eseurile sale sunt adevărate biblioteci ambulante”, declară Natalia Hariton) transformă scrierile sale în resurse valoroase pentru următoarele generații de literați.

Eseistica și comentariile literare ale lui Emilian Galaicu-Păun ilustrează fenomenul carnavalizării discursului critic. „Critificțiunea” sa „estompează frontierele dintre genurile literare, introducând ironia, ludicul, intertextul în demersul criticii” și reprezentând „un veritabil spectacol al unei gândiri în alertă, din care nu lipsesc dispoziția histrionică și experimentalismul jovial” (p. 157, 213). Scrierile metaliterare ale lui Vitalie Ciobanu, care sunt „expresia unui *ethos critic* asumat”, se disting prin sobrietatea și claritatea stilului, rigoare și temperanță. Eseistul este interesat de aspecte problematice ca suprainterpretarea unor scriitori consacrați, prejudecățile, festivismul, tendința de marginalizare și provincializare, superficialitatea și inerția, integrarea culturală în spațiul european, criza de identitate etc. Lucrările istoricului și criticului literar Nicolae Leahu pendulează între rigurile înalte ale investigației științifice (în cercetarea postmodernismului poetic) și spiritul ludico-ironic, polemic, incisiv față de clișeele analizei, erorile exercițiilor hermeneutice, pseudoestetism (în „erotocritică”). Cercul numelor care au reabilitat statutul instituției critice în peisajul literar basarabean de până în 2010 este completat de Lucia Țurcanu, considerată „una dintre vocile analitice cele mai penetrante ale generației sale”. Demersul Luciei Țurcanu „are finețe și precizie, calm și adâncime, moderație și prudență” (p. 196-197), calități prin care se impun atenției cele două monografii dedicate livrescului și manierismului poetic românesc.

Nucleele active ale criticii literare din Basarabia postsovietică se delimitează în câmpul cultural autohton, va conchide cercetătoarea, prin „voința de ruptură” și instituirea paradigmei postmoderne.

Cu egală cutezanță și precauție în catalogări, deducții, concluzii, în urma unei examinări profesioniste a dosarelor și arhivelor literaturii, a relecturii la zi a scrierilor metaliterare, Natalia Hariton prezintă elocvent, în cuprinsul acestui studiu, momentele de continuitate și de ruptură ale procesului critic din Republica Moldova în deceniile de emancipare politică și culturală.

Notă: Recenzie elaborată în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Primit: 11.03.2025

Acceptat: 10.06.2025